

MACHIAVELLIPRIJS 1999 JURYPAPPORT DE ILLEGALE PERS

Vandaag wordt de laatste Machiavelli-prijs van deze eeuw uitgereikt. De Machiavelli-prijs – de Nederlandse prijs voor overheidscommunicatie – wil de aandacht vestigen op het belang van een goede communicatie voor het landsbestuur, van overheid naar burger en tussen bestuur en media. In voorgaande jaren is de prijs uitgereikt aan personen of instellingen die zich in het recente verleden hebben onderscheiden door de manier waarop een politieke boodschap over het voetlicht is gebracht. Voor de aanstaande eeuwwisseling is de jury gevraagd de Machiavelli-prijs uit te reiken als ‘eeuw-prijs’, als een onderscheiding van een persoon of groep van personen die de afgelopen eeuw op het terrein van de overheidscommunicatie – en dan ruim genomen – van onschatbare betekenis is geweest voor land en samenleving. De jury heeft bij het zoeken naar en overwegen van kandidaten voor de Machiavelli-prijs voor overheidscommunicatie dan ook niet alleen opgevat als communicatie van of vanwege de overheid, maar ook als communicatie over en mogelijk zelfs tegen de overheid. Dit laatste in het volstrekte besef dat in een volwassen democratie goede communicatie vanwege de overheid gebaat is met nog betere communicatie over en bij gelegenheid soms ook tegen de overheid.

Overwegingen

Wie heeft of wie hebben de afgelopen honderd jaar een onuitwisbaar stempel gedrukt op de overheidscommunicatie? Bij de breedte van deze vraagstelling, alsook bij de omstandigheid dat de jury maar liefst honderd jaar in haar beschouwingen zou moeten betrekken, lijkt de keuze van genomineerden misschien een onmogelijke en ook te pretentieuze taak. Wie kan in deze hele lange, 20ste eeuw tussen alle duizenden goede en minder goede ‘communicatoren’ in het veld van overheid en samenleving met recht en reden en maatschappelijk onbetwistbaar als ‘overheidscommunicator van de eeuw’ worden aangewezen? Al snel kwam de jury tot het besef dat het predikaat ‘communicator van de eeuw’ – als dat al een zinvolle kwalificatie zou zijn – onmogelijk aan een individu kan worden toegekend. De culturele, maatschappelijke en politieke krachten zijn ook op het terrein van de overheidscommunicatie de afgelopen eeuw te groot geweest, dan dat een individu die zou hebben kunnen domineren. De verdiensten van individuele kandidaten, van wie enkelen kort in de jury zijn overwogen, kunnen in verreweg de meeste gevallen onmogelijk los worden gezien van de grote gebeurtenissen van deze eeuw. Zo is het heel moeilijk, zo niet onmogelijk, om de emancipatie van de vrouw – zonder twijfel één van de belangwekkendste ontwikkelingen in de voorbije honderd jaar – aan het werk en de inzet van één of twee individuele vrouwen toe te schrijven.

Instituut

Eén van de juryleden wees erop dat het bij een eeuwprijs voor overheidscommunicatie realistischer is om deze uit te reiken aan een groep van personen of aan een organisatie of misschien wel uit te reiken aan een maatschappelijke beweging of stroming. Er werden departementen voorgedragen. Inderdaad zijn overheden en ook politieke partijen steeds intelligenter, vakbekwamer en effectiever gaan communiceren met hun publiek. Vooral de laatste tien jaar voeren veel overheden een steeds professioneler communicatiebeleid. Ontwikkelingen en instituten kunnen echter niet los worden gezien van hun tijd. De meest ingrijpende gebeurtenis van deze eeuw was voor ons land zonder twijfel de Tweede Wereldoorlog. Of liever: de Bezetting. De bezetting door de Duitsers heeft een onuitwisbaar stempel gedrukt op de Nederlandse samenleving, een stempel waarvan de inkt ook thans nog op velerlei gebied en in velerlei opzicht helder zichtbaar is.

De illegale pers

De Tweede Wereldoorlog was voor ons land dé grote tragedie van deze eeuw. Velen verloren in de oorlog – door de bezetter volstrekt rechteloos gemaakt – het leven en veel nabestaanden bleven na 1945 in diepe droefenis achter. De Tweede Wereldoorlog stelde burger, ambtenaar en politicus voor grote morele vragen. Dat gold wel in het bijzonder voor de journalistiek. Men zou kunnen zeggen dat de Tweede Wereldoorlog voor journalist en uitgever een indringende morele lakmoesproef met zich meebracht. Goede en maatschappelijk verantwoorde journalistiek staat of valt immers met vrije nieuwsgaring, met vrijheid van meningsuiting en van drukpers en met vrije verspreiding van nieuws en commentaar, vrijheden die de bezetter met bruto geweld onze samenleving trachtte te ontnemen. Veel journalisten, schrijvers, drukkers, bezorgers en anderen die het vrije woord op waarde wisten te schatten, hebben zich echter niet voor de dictatuur van de bezetter gebogen. Het werk van allen die zich met pen en papier verzetten tegen de Duitse terreur, heeft naoorlogse generaties van verslaggevers en redacteurs gevormd en geïnspireerd. Tot op de dag van vandaag prijzen wij de

illegale pers om haar onschatbare moed, doorzettingsvermogen en durf om te weigeren met krant en tijdschrift te fungeren als spreekbuis van de onderdrukker. Terugkijkend op de afgelopen eeuw en voor de taak staand een communicatieprijs voor deze eeuw uit te reiken, kan naar het oordeel van de jury haar keuze nauwelijks een andere zijn dan de illegale pers. De pers is voor democratie van essentiële betekenis: de pers is het hart van de openbaarheid zonder welke een democratie niet kan functioneren. De bezetting heeft de waarde van een vrije en onafhankelijke journalistiek en van een vrije en ongehinderde verspreiding en bezorging van nieuws en commentaar in de samenleving onuitwisbaar in ons nationale culturele geheugen gegrift. Als weinig andere instituties heeft de illegale pers heeft zich in deze eeuw verzet tegen onrecht en dictatuur.

Vijfenvijftig jaar na de oorlog dwingt de illegale pers, van journalist, luisterpost, drukker tot bezorger en bezorgster, nog altijd grote bewondering af, niet alleen bij tijdgenoten van toen, maar ook bij alle generaties van na de oorlog. Niet licht zal de rol van verzetskranten als Het Parool, Trouw, Vrij Nederland en De Waarheid kunnen worden vergeten. Evenmin de moed van het Friesch Dagblad en hoofdredacteur Algra om de uitgave te staken. Met deze Machiavelli-prijs wil de jury onderstrepen hoe belangrijk het werk van de illegale pers voor onze samenleving, voor herstel van onze rechtsorde en democratie is geweest en hoe dankbaar wij allen in dit land nog altijd kunnen zijn voor de offers die velen in de bezettingsjaren met lijf en leden hebben gebracht voor een vrije, onafhankelijke en kritische pers.

Voorbeeldfunctie

De jury beschouwt deze Machiavelli-prijs niet alleen als een prijs om een persoon of instituut in retrospect te waarderen, maar zij wil met de prijs ook iets méér uitdrukken. De illegale pers behoort een blijvend voorbeeld te zijn voor de huidige en toekomstige generaties journalisten. De jury wil daarom de Machiavelli-prijs een plaats geven in de sociëteit van de organisatie die het gedachtengoed van journalistieke vrijheid, onafhankelijkheid en kritiek als geen ander representeert en doorzet. Een instelling die als het ware de drijfveren en het gedachtengoed van de illegale pers dagelijks manifesteert. De jury heeft daarom besloten om de fysieke prijs – een beeldje van de hand van Shirley Gasper – uit te reiken aan de illegale pers in de personen van de hoofdredacteurs van Het Parool, Trouw en Vrij Nederland en hen te verzoeken het beeldje te overhandigen aan de voorzitter van Nieuwspoort, als hoedster van een plek waarin de journalistieke houding, waarvoor de illegale pers eens stond, nog altijd dagelijks wordt verwerkelijkt en kán worden verwerkelijkt. Als perscentrum onderscheidt Nieuwspoort zich in positieve zin in het huidige journalistieke klimaat dankzij haar kritische, onafhankelijke en idealistische inslag. Nieuwspoort is zich er ook van bewust dat de verworvenheden van de illegale pers moeten worden gekoesterd. Niet voor niets vindt de jaarlijkse mei-herdenking van de journalisten die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gevallen, plaats in het Internationaal Perscentrum Nieuwspoort. Met de overhandiging van de Machiavelli-prijs aan Nieuwspoort wil de jury geen doods standbeeld oprichten voor de illegale pers, maar wil zij huidige en toekomstige generaties journalisten inspireren tot dezelfde beroepsopvatting die in de oorlog veelal jonge journalisten, drukkers en bezorgers heeft gebracht tot hun gevaarlijke verzet voor de goede zaak.

De heer O. Garschagen overhandigt, namens de illegale pers, de heer M. de Bok, voorzitter van het Internationaal Perscentrum Nieuwspoort, het Machiavelli-beeldje. Mevr. N. Rempt, voorzitter van de Stichting Machiavelli, overhandigt het Machiavelli-beeldje aan de heer J. de Berg, hoofdredacteur van Trouw.

Toespraak van de heer O. Garschagen, hoofdredacteur van Vrij Nederland, ter gelegenheid van de uitreiking van de Machiavelli-prijs 1999 aan de illegale pers.

Ik spreek hier namens de collega's van Trouw en Het Parool, maar ik wil graag beginnen met een persoonlijke ontboezeming. In het ruime jaar dat ik nu hoofdredacteur ben van Vrij Nederland en werk in de Amsterdamse binnenstad rij ik regelmatig langs het van Randwijkmonument met de beroemde tekst over tirannie, het vrije woord en het licht van de vrije geest. Met enige regelmaat spreek ik ook met de weduwe van Henk van Randwijk, Ada van Randwijk die vanuit IJpendam met grote belangstelling en een scherpe geest de wereld volgt. Van dat monument en haar verhalen word ik altijd heel erg bescheiden. Je realiseren welke risico's de oprichters van de illegale pers liepen, met welke inzet zij werkten aan Vrij Nederland, Het Parool en later Trouw, De Waarheid, welke strijd zij voerden; het zet onze dagelijkse zorgen over lezersmarkten, advertenties en nieuwe media in een geheel ander perspectief. Ada van Randwijk zegt altijd: "Wij waren helemaal geen helden, we handelden uit lijfsbehoud en doodsnood", maar in mijn ogen zijn de oprichters, redacteuren, drukkers en bezorgers van Vrij Nederland, Het Parool en Trouw dat wel degelijk. Ik heb het over mensen als Arie van Namen, Wim van Norden, Frans Goedhart, Gesina van der Molen-BruinsSlot, Mies Nolte, Wim Speelman, Henk en Ada van Randwijk, Gerben Wagenaar en vele anderen die de illegale pers vormden. Deze prijs is natuurlijk voor hen en daarvoor wil ik namens mijn collega's van Trouw en Het Parool de Stichting Machiavelli van harte bedanken. Het is heel goed dat de illegale pers niet vergeten wordt en een plaats krijgt in het Perscentrum Nieuwspoor, want al zoekende naar nieuwe vormen, blijven wat mij betreft waarden als vrije en onafhankelijke journalistiek, vrije verspreiding en vrije bezorging nog altijd geldig. En dat geldt niet minder voor het verzet tegen onrecht en dictatuur, hoewel dat in het veilige, perfect geregelde Nederland misschien niet altijd even voor de hand ligt. Ik zou dan nu graag namens Trouw, Het Parool en Vrij Nederland, dit beeldje willen overhandigen aan Max de Bok, die daar in het onvergankelijke Nieuwspoor een prominente plaats voor zal weten te vinden.

Toespraak van Max de Bok, voorzitter van Internationaal Perscentrum Nieuwspoor, ter gelegenheid van de uitreiking van de Machiavelli-prijs 1999 aan de illegale pers.

Mevrouw de voorzitter, geachte leden van de jury, geachte aanwezigen. Het is een, terecht afgeleide, maar niettemin grote eer de prijs die is toegekend aan de illegale pers overhandigd te krijgen om haar in bewaring te nemen. Ik verzeker de erfgenamen van de prijswinnaar – de illegale pers –, ik verzeker het bestuur van de Stichting Machiavelli en de jury dat wij als bestuur van Nieuwspoor dit beeldje met zorg zullen koesteren. We zullen het een centrale plaats geven. Met de keuze dit beeldje aan het Internationaal Perscentrum Nieuwspoor te geven en met haar motivering voor die keuze heeft de jury Nieuwspoor, als instelling van nog geen veertig jaar oud, een plaats gegeven in de geschiedenis van de Nederlandse pers. Tegelijkertijd heeft zij door Nieuwspoor te kenschetsen als 'een organisatie die het gedachtengoed van journalistieke vrijheid, onafhankelijkheid en kritiek als geen ander representeert en doorzet' Nieuwspoor een opdracht meegegeven, die in lijn is met de idealen waarvoor de strijders voor het vrije woord in de oorlogsjaren stonden en waarvoor velen van hen het leven lieten. Mede het klimaat te scheppen waarin de verwezenlijking van die idealen grotere kansen zou krijgen, was een van de drijfveren van de oprichters van Nieuwspoor.

Nog steeds is dat de inzet van de huidige generatie bestuurders: Nieuwspoor een plaats van ontmoeting, een centrum van informatie te laten zijn waar het vrije woord regeert en een kritische en onafhankelijke houding het klimaat bepaalt. Ik weet wel dat het instituut Nieuwspoor in wat verder van Den Haag afstaande journalistieke kringen wordt gezien als onderdeel van de Haagse kaasstolp, als de koek en zoopie van de Haagse politiek en journalistiek, het instituut dat de oude uitdrukking ouwe jongens krentenbrood levendig houdt, waar de journalist niets anders leert dan hoe zo snel mogelijk zijn/haar onafhankelijkheid en kritische houding af te leggen. Een dergelijke opvatting is in flagrante strijd met de werkelijkheid. Die werkelijkheid is dat Nieuwspoor belangrijk heeft bijgedragen aan de grotere openheid van de Nederlandse politiek, aan het entameren en voeren van het politiek debat, aan het in balans brengen van de relatie tussen politiek en journalistiek, tussen journalistiek en voorlichting. En ook het kritische debat over het eigen vak – de journalistiek – is in Nieuwspoor nooit vermeden. Het zou onbescheiden zijn de toevallige omstandigheid dat ik hier het woord mag voeren te gebruiken om me nu in het debat over de journalistiek te mengen.

Toch een enkele opmerking; gewoon omdat ik het niet laten kan. Afgelopen weekeinde waarschuwde de voorzitter van het Genootschap van Hoofdredacteuren, Pieter Broertjes, voor verlies aan geloofwaardigheid van de media. Hij noemde dat het grootste gevaar dat de media bedreigt. Het oprukkend rendementsdenken heeft, zo stelde hij, een kritische grens. Ik vraag me af of die grens niet

al is en met enige regelmaat wordt overschreden. Uit vele gesprekken met collega's, ook met jonge collega's – en niet alleen in Nieuwspoot, maar gelukkig ook daarbuiten – heb ik weet van de geweldige druk waaronder het werk moet worden gedaan. En dan heb ik het niet over de normale druk van de deadline, maar over de druk van de snelle scoop, de druk om te moeten scoren. Dat is meer dan velen in dit prachtige vak lief is een door commerciële overwegingen opgelegde druk. Zij brengt de geloofwaardigheid in gevaar omdat ze te weinig ruimte laat aan zelfreflectie, aan onafhankelijk denken. Daardoor ontstaat het veel gesmade papegaaiencircuit dat fruikend is voor de in de democratie zo noodzakelijke pluriformiteit van meningen.

Het boek 'Het Vrije Woord' over de illegale pers in Nederland, dat mede op initiatief van Nieuwspoot werd geschreven, eindigt met deze zinnen: "In de illegale pers werd over de parlementaire democratie nagedacht, hoezeer de benaderingen ook van elkaar verschilden, de illegale bladen droegen een gemeenschappelijke overtuiging uit: de waarde van de democratische rechtsstaat." Ruim een halve eeuw later is dat niet een overleefde waarde. Integendeel, ze verdient het nog steeds te worden uitgedragen, er onafhankelijk over na te denken en te schrijven. Desnoods tegen de verdrukking in. Nieuwspoot wil blijven staan voor het vrije woord. De eer die u ons hebt willen geven, zal ons daarbij stimuleren. Het beeldje van Machiavelli, geplaatst in het hart van het perscentrum, zal ons daartoe manen.